

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**ROMÂNIA ȘI PACEA SEPARATĂ CU
PUTERILE CENTRALE**

- rezumat-

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Gheorghe Cliveti

Doctorand:

Sebastian Spînu

IAȘI

2017

Cuprins

Introducere.....	4
Capitolul I. Orientări politice externe în anii neutralității.....	21
I.1. Politica internă și politica externă în preajma războiului. Consiliul de Coroană.....	21
I.2. Lideri de partid.....	33
I.3. Scindarea Partidului Conservator.....	36
I.4. Parlamentul și dezbaterile asupra războiului.....	41
I.5. Retorica discursului intervenționist.....	54
I.6. Impresii despre reprezentarea diplomatică.....	63
Capitolul II. Scena politică românească în timpul războiului României. Planuri pentru o pace separată.....	74
II.1. Motivațiile politice și personale ale conservatorilor rămași în capitală.....	74
II.2. Intrigi politice.....	84
II.3. Presa în teritoriul ocupat.....	94
II.4. Planurile Centralilor pentru pace.....	97
II.5. Preliminariile de la Buftea.....	100
II.6. Guvernul de la Iași.....	110
II.7. Votarea reformelor.....	116
II.8. Curentul pacifist.....	122
Capitolul III. Pacea separată cu Puterile Centrale. Repercusiuni asupra politicii românești.....	133
III.1. Condițiile de pace.....	133
III.2. Guvernarea lui Marghiloman.....	139
III.3. Încercări de ratificare și de consolidare a puterii.....	156

III.4. Eseuri de restituire.....	160
III.5. Revenirea liberalilor.....	164
III.6. Reorganizarea politică.....	170
Concluzii.....	177
Bibliografie.....	180
Anexe.....	190

Rezumat

Din punct de vedere istoriografic, problema păcii separate din 1918 se încadrează în contextul mai larg al războiului. Se observă cu precădere, firesc de altfel, că lucrările de specialitate nu pot trata subiectul în mod individual, ci ca pe o consecință a unor factori interdependenți, de natură politică în special. Astfel, pentru a se ajunge la prezentarea situației din România, de la începutul anului 1918, este urmărit traseul politico-diplomatic care precedează pacea separată cu Puterile Centrale. În acest sens, istoricii și-au concentrat atenția atât pe relațiile României cu Puterile Centrale, cât și pe relațiile cu reprezentanții Antantei.

Un alt aspect important, când vine vorba de acest subiect, îl constituie lupta politică internă, care, la acel moment se prezintă într-un cadru elitist, marcată de viziunea și directivele oferite de „factorii răspunzători”. În acest context, motivațiile personale, dar și directivele de partid au jucat un rol deosebit de important în modelarea atitudinii României într-un război de coaliție. Pacea separată cu Puterile Centrale a reprezentat, din punct de vedere al politicii interne românești, momentul de vârf al luptelor politice dintre conservatori și liberali, fiind rezultatul unei confruntări dintre viziunea conservatoare clasică și liberalismul promotor al reformei. Încă de la începutul Primului Război Mondial, se observă la majoritatea conservatorilor dorința de a se pune la adăpostul vechilor tratate de alianță, în detrimentul unui „ideal național” care presupunea reorientarea României în politica externă.

Pentru a ajunge să explicăm modul cum liderii politici au urmărit să influențeze acțiunile României în război, dar și în ce măsură au reușit acest lucru, pe lângă o analiză asupra perioadei 1917-1918, am considerat necesar să urmărim și aspectele politice din anii neutralității, perioadă în care de definesc pozițiile liderilor politici în legătură cu politica externă. Efectele unei dezbateri politice pe problema războiului se vor vedea mai târziu, în timpul războiului României.

În primul capitol am urmărit efectele pe care le-a produs în rândul politicianilor opțiunea pentru neutralitate, decisă în Consiliul de Coroană din 1914 și propaganda politică ce a urmat, în special după moartea regelui Carol I. Observând, în politica românească, un cadru mai curând elitist, dominat de „factorii răspunzători”, în persoanele liderilor de partid, am considerat necesară o descriere a viziunilor politice ce patronează grupările politice în orice activitate. Se crează

impresia existenței unei politici de clientelă, mai mult orientată spre directive de partid, decât spre promovarea individuală a viziunilor politice. Am urmărit astfel, folosindu-mă de surse primare ale vremii, să redau o imagine cât mai corectă asupra politicianilor și asupra opiniei publice. Acest prim capitol crează, consider, suportul de plecare în analiza evenimentelor ulterioare, care sunt înrădăcinate în atitudinile conflictuale între politicieni, dar și în propaganda intervenționistă, în ansamblul ei. Se poate spune că, în perioada de neutralitate începe să se manifeste o voință generală, în cadrul reprezentanților politici, de a aduce România alături de Antantă. În acest sens, s-a dorit sensibilizarea opiniei publice față de problema războiului și s-a dorit să se creeze impresia unei dorințe generale în acest sens. Cu toată propaganda și discursurile de promovare a intervenției alături de Antantă, se pare însă că acest demers nu putea fi înțeles de toată populația țării, sau de o majoritate covârșitoare, așa cum era de dorit. Opinia publică din România anilor 1914-1918 este reprezentată de populația de la orașe, iar mesajele politice pătrund cu greu în rândurile țărănimii. *Idealul național*, prezentat din perspectiva alianței cu Antanta, pare mai mult un deziderat al elitei politice, decât un interes general al populației.

În al doilea capitol am urmărit acțiunile politice românești de până la semnarea păcii separate cu Puterile Centrale. Perioada vizată este cuprinsă între sfârșitul anului 1916-începutul anului 1918. Aici trebuiesc puse în discuție două viziuni politice diferite. Mai întâi, trebuie urmărită activitatea politicianilor rămași în București. Un prim aspect al unui studiu îndreptat în această direcție a fost motivația politică care a dus la luarea unei asemenea decizii. Perioada de neutralitate a scos la iveală viziunile politice a majorității politicianilor. Astfel, politicieni precum Petre P. Carp, Titu Maiorescu, Alexandru Marghiloman sau Constantin Stere apar în scenă cu propriile motive, în afara unei politici de partid. Stere nici nu făcea parte de fapt din grupul conservatorilor, ci, datorită unei dezamăgiri create de politica șefului liberal, alege să revină în capitala aflată sub ocupație. Petre P. Carp era un germanofil convins. O arătase și în Consiliul de Coroană din 1914 și își păstrase aceleași idei de-a lungul războiului. Pe de altă parte, Maiorescu și Marghiloman au încercat să aplice tactica așteptării, stând la adăpostul oferit de promisiunea unei „rezerve guvernamentale”.

În partea a doua a acestui capitol am supus cercetării situația în care se găseau politicienii retrași la Iași, odată cu administrația și cu Guvernul. Scutit de prezența opoziției, care rămase, în majoritatea ei, în teritoriul ocupat, Brătianu își formează un așa numit „guvern național”, în care

intră reprezentanți ai Partidului Conservator – Democrat, condus de Take Ionescu. Fiind considerat drept unul din promotorii intervenționismului alături de Antantă în perioada neutralității, Take Ionescu avea acum răspunderea morală de a primi oferta liberalilor. Guvernul format a rămas însă în majoritate liberal, sub atenta supraveghere a lui Brătianu. În perspectiva unor viitoare lupte politice, acest lucru era indezirabil pentru conservatorii-democrați. Situația era atent urmărită de reprezentanții Antantei. Având în vedere faptul că, spre sfârșitul anului 1917, pacea separată cu Puterile Centrale, în contextul ieșirii Rusiei din război, apărea drept iminentă, este posibil ca descrierile politicianilor români, redată de plenipotențiarul de la Iași, să se fi reflectat mai târziu în atitudinea Antantei, în special a Franței, care nu agrea ieșirea României din război.

O serie de factori trebuie luați în considerare, pentru a stabili cât de îndreptățiti erau reprezentanții guvernelor aliate să considere că România mai putea rezista în război, dar și cine era responsabil, din partea românească, de curentul pacifist. Am luat în calcul mai multe ipoteze. Atitudinea lui Brătianu, care căuta să scoată România din război, motivând că rezistența până la sfârșit era imposibilă, putea fi influențată de mai mulți factori. Problema dinastiei pare să fi fost mai mult rezolvată de predecesorii lui Alexandru Marghiloman. Este adevărat că acesta, de câte ori a discutat, pe timpul perioadei de ocupație, cu reprezentanții Puterilor Centrale a susținut menținerea dinastiei, dar acest aspect fusese rezolvat de fapt mult mai înainte, în primele discuții ale colonelului Randa cu Barbu Știrbey și cu Brătianu, când a fost prima dată propusă o pace separată. În susținerea dinastiei a venit și Alexandru Averescu, care a refuzat această condiție încă dinainte de începerea tratativelor. Explicația stă în condiția pe care o aveau Puterile Centrale, în special Austro-Ungaria la acel moment. Pentru continuarea războiului, România trebuia scoasă cât mai rapid din calcule, iar reluarea ostilităților nu era de dorit. Astfel, pentru a contrabalansa condițiile impuse în tratat, în special cele de ordin economic și teritorial, s-a căutat să se ofere reprezentanților români un „bonus”, care însemna alipirea Basarabiei și păstrarea pe tron a regelui Ferdinand.

Caracteristica principală a politicii românești din această perioadă este reprezentată de faptul că, în ciuda necesității unui efort comun, care să unească partidele politice sub un singur deziderat, mai ales în cazul politicii externe, decidenții României se confruntă cu atacuri constante ale opoziției. Pentru că vorbim de o reprezentanță elitistă, primează în rândul

politicienilor nevoia de afirmare personală, mai mult sau mai puțin în conformitate cu doctrina de partid.

În utlimul capitol am tratat pacea separată și repercusiunile asupra politicii românești. Analizând textul Tratatului de pace, fiecare punct, dintre cele principale, trebuie să ofere, în mare măsură, explicații asupra planurilor Puterilor Centrale cu privire la România sau chiar cu privire la războiul lor în general. De asemenea, condițiile impuse de pacea separată trebuie înțelese și raportate la situația României de la vremea respectivă, pentru a putea aborda conflictele ce apar ulterior, în interiorul clasei politice. Tot în acest capitol, am parcurs și guvernarea lui Alexandru Marghiloman. Am încercat, pe cât posibil, să aduc în discuție majoritatea problemelor de ordin intern care apar. Se naște întrebarea dacă, în contextul dat, Marghiloman a subscris, din proprie inițiativă, la un sacrificiu politic, în ideea de a salva situația sau a venit la Iași cu gândul la o lungă guvernare, sub convingerea că desfășurarea ostilităților îi dăduse dreptate.

Finalul apoteotic al războiului, readuce România în tabăra Antantei, printr-o scurtă intervenție militară, la finalul războiului. Am căutat să prezint, pe scurt ce-i drept, în partea de final a ultimului capitol, revenirea lui Brătianu la putere și reprezentarea României la Conferința de Pace de la Paris. Am considerat că, astfel, vom putea stabili dacă politica liderului liberal a fost una îndreptățită și dacă guvernarea lui Marghiloman avusese vreun efect asupra abordării ulterioare a chestiunii, la pacea finală. Urmărind politica reacționistă promovată de Marghiloman la mijlocul anului 1918, putem spune că acesta nu venise la Iași pentru a se sacrifica, în câștigul politicii lui Brătianu. El este convins că Puterile Centrale urmau să câștige războiul și că opțiunea lui Brătianu fusese una fatală pentru România. Telegramele dintre el și ministrul de externe, Constantin Arion, susțin această teorie. Mai mult, acesta a căutat, motivând că era cerut de Puterile Centrale, concomitent cu ratificarea păcii separate, să scoată definitiv din viața politică pe liberali și pe conservatorii-democrați. Darea în judecată a cabinetului Brătianu este reprezentativă în acest sens. Considerând reformele instituite de fosta guvernare drept o manevră politică, și nu o necesitate socială, Marghiloman a încercat să ofere o formă revizuită a reformelor, într-un înțeles mai restrâns, sub auspiciile doctrinei conservatoare.

Un alt aspect important al păcii separate l-a reprezentat chestiunea Basarabiei. Mai importantă a fost pentru mine maniera în care Aliații au privit acest demers, în contextul în care Basarabia nu intra în calculele inițiale dintre România și Antanta. În mod normal, dacă Basarabia era oferită României de către Puterile Centrale, iar decidenții de la Iași consimțeau, intențiile lui

Brătianu de a încheia o pace „nelegală” erau puse sub semnul îndoielii, pentru că alipirea Basarabiei ar fi însemnat aplicarea Tratatului. Dar alipirea Basarabiei ridică și o problemă legată de prestigiu. Conservatorii s-au considerat îndreptățiți să susțină că actul de unire de la 27 martie 1918 era opera Partidului Conservator, reprezentat de șeful lor, Alexandru Marghiloman. Cu toate acestea, ei nu își asumau răspunderea asupra condițiilor impuse de pacea separată, ci se considerau mai degrabă salvatorii României. Este perioada în care presa de partid începe să facă o propagandă de susținere a cauzei lui Marghiloman, reprezentându-l pe acesta ca cel ce aducea României Basarabia și salvase „tot ce se mai putea salva”. Am urmărit astfel, reacția parlamentarilor cu privire la această imagine creată în jurul noului guvern. Opoziția, în contextul în care alegerile parlamentare au fost organizate de reprezentanții Puterilor Centrale, era lipsită de aportul liberalilor și a conservatorilor-democrați. Însă aceștia oricum nu ar fi intrat în Parlament, pentru că doreau să își păstreze apartenența „antantofilă”.

Despre chestiunea Basarabiei, s-ar putea spune că, odată ce Sfatul Țării își manifesta dorința de unire cu România, a putut fi prezentată ca o ofertă a Puterilor Centrale, care la final a fost primită de Marghiloman, în urma semnării Tratatului de pace de la București. În realitate însă, se pare că factorii care au contribuit decisiv la această unire au fost oferii de opțiunea reprezentaților basarabeni în acest sens și de prezența armatelor franceze și române din teritoriu, venite cu scopul declarat de a înlătura amenințarea bolșevică.

Dacă, la general vorbind, reprezentanții conservatori vor suferi de pe urma revenirii la putere a liberalilor, Alexandru Marghiloman se dovedește a fi neinspirat în analiza politicii din perioadă, el devenind de timpuriu un politician indezirabil. Desigur, contrar celor susținute în perioadă, el nu era un politician germanofil. Politica sa era încadrată în dreptul unor principii de ordin politic. Însă prin faptul că au refuzat colaborarea cu Brătianu, ba mai mult, au refuzat să meargă la Iași, conservatori ca Petre P. Carp, Titu Maiorescu sau Alexandru Marghiloman și-au semnat sentința politică. Alegerile parlamentare din anul 1919, desfășurate sub regula votului universal, aveau să reprezinte sfârșitul conservatorilor. Apar, pe lângă Partidul Național Liberal, noi partide, ca „Liga Poporului”, devenită mai apoi Partidul Poporului, și Partidul Național, reprezentat de politicienii români din Transilvania.

Apoi, am urmărit să stabilesc în ce măsură, pacea separată cu Puterile Centrale a influențat politica de după război și cum s-au raportat partidele politice la noul val democratic, mai radical, venit din afară. Mai era partidul de sub conducerea lui Marghiloman în măsură să

reprezintă interesele conservatorilor? În ce măsură se impunea aplicarea unei noi ordini social-politice în România și care trebuia să fie conduita Partidului Conservator, pentru a rezista în fața noilor grupări politice? Sunt întrebări care apar, firesc, în contextul în care reformele impun o reorientare a elitei politice spre o opinie publică considerabil lărgită.

Urmărind desfășurarea jocurilor politice de după război, în perioada primelor alegeri de sub patronajul votului universal, se poate observa că circulă ideea conform căreia guvernul național de la Iași, de sub conducerea lui Brătianu, reprezentase până la urmă politica câștigătoare, iar conservatorii rămași în București reprezentau în România interesele Puterilor Centrale, pare să fi fost un factor esențial în desfășurarea luptelor politice ulterioare. Natural, spre o înlăturare a acestor politicieni din viața politică, s-a menținut, voit, memoria „colaborării”. Apare astfel, în rândul celor care rămăseseră în București, nevoia de a-și justifica acțiunile întreprinse.

Bibliografie

I. Izvoare

I.1. Izvoare inedite

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe:

* Fond 71/1914, E 2, partea a II-a, Dos. *Presa*, vol. I; Dos. *Ocupația inamică 2*; Dos. 245; Primul Război Mondial, vol. 34.

Arhivele Naționale Istorice Centrale:

* Fond Casa Regală, Dosar 4/1916, 3/1918, 5/1918, 40/1918, 113/1918.

* Fond Casa Regală – Ferdinand, Dosar II-8/1919.

* Fond Barbu Știbeii, Dosar 89.

* Fond Diamandi, Dosar 27.

* Fond Microfilme Anglia, Rolele 251, 256, 389.

* Fond Microfilme Franța, Rolele 175, 316.

* Fond Nicolae Titulescu, Dosar 113.

* Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 32/1918.

Biblioteca Academiei Române/Manuscrite:

* Alexandru Beldiman, I acte 13-c.

* Alexandru Beldiman, I acte 20, *Scrisoare către prietenii semnatari ai declarațiunii din 12 februarie 1918*.

* Alexandru Beldiman, I acte V, *Text de proclamație*.

* Arhiva 41, Ioan Ursu, *Documente asupra țării noastre*, Caiet nr. 1.

* Arhiva Ion Bianu, V varia 6, fascicol 1, *Însemnări politice*.

* Lupu Kostaki, *Memoriile unui trădător*.

Biblioteca Națională a României/Manuscrite:

* Fond Brătianu, P IX/9.

* Fond Saint-Georges, Pachet I/4, Take Ionescu.

* Titu Maiorescu, *Jurnal*, nr. 41.

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași:

- * Colecția manuscrise, Dosar 1623.
- * Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectoratul, rola 84.

I.2. Izvoare edite:

Colecții de documente:

- * *1918 la români: Desăvârșirea unității național-statale a poporului român: Documente externe 1879-1916*, vol. I –II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- * Alexandru Vaida Voevod, *Scrisori de la Conferința de Pace (Paris-Versailles, 1919-1920)*, Multi Press International, 2003.
- * *Cartea Roșie Austro-Ungară, Documente Diplomatice privitoare la relațiunile dintre Austro-Ungaria și România în perioada de la 22 iulie 1914, până la 27 august 1916*, București, Editura „Regele Carol”.
- * *Cartea Verde: Textul tratatului de pace de la București: Acțiunea României septembrie 1912-august 1913*, Traducere de Vintilă M. Ivănceanu, București, Minerva, 1913.
- * Ciobanu, Ștefan, *Unirea Basarabiei, Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Editura Alfa.
- * *Discursurile lui Ion I.C. Brătianu*, publicate de George Fotino, vol. III, „Cartea Românească”, București, 1939.
- * *Documente Diplomatice Române*, seria I, vol. 11, 1883, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukács, Editura Academiei București, 2006.
- * *Documentes of British Foreign Policy*, Edited by E. L. Woodward, First Series, vol. I-II, 1919, London, His Majesty's Stationary Office, 1948.
- * Ioan Scurtu (coordonator), Gheorge Ionescu, Eufrosina Popescu, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- * *România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), Documente diplomatice*, Vol. I, Ministerul Afacerilor Externe, Editat de Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa, București, Editura Semne, 2010,
- * Petre P. Carp, *Discursuri parlamentare*, Ediție îngrijită de Marcel Duță, Studiu introductiv de Ion Bulei, București, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 2000.

* *Source records of the Great War*, Editor-in-Chief Charles F. Horne, Directing Editor Walter F. Austin, Vol. IV, National Alumni, 1923.

Memorii:

* Argetoianu, Constantin, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I-II, părțile I-IV, 1871-1916, vol. III-V, partea a V-a, Ediția a II-a revăzută și întregită de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2008.

* Averescu, Alexandru, *Note zilnice din război*, vol. II, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandea, București, Editura Militară, 1992.

* Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, vol. III, București, Editura Albatros, 2007.

* Idem, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916-1918*, Brăila, Alcalay & Calafeteanu.

* Blondel, Yvonne, *Jurnal de război 1916-1917. Frontul de sud al României*, Versiune românească de Rodica Zagăr, București, Institutul Cultural Român, 2005.

* Cancicov, Vasile Th., *Jurnal din vremea ocupației*, Introducere de Daniel Cain, București, Humanitas, 2015; *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, Vol. I, București, Atelierele Societății „Universul”, 1921.

* Cantacuzino, N.B., *Amintirile unui diplomat român*, Iași, Editura „Apollonia”, 1994.

* Cantacuzino, Sabina, *Din viața familiei Brătianu. Războiul 1914-1919*, Ilustrații de Stef. Constantinescu, „Universul”, 1937.

* Călinescu, Armand, *Însemnări politice 1916-1939*, Ediție îngrijită și prefață de Al. Gh. Savu, București, Humanitas, 1990.

* Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, Traducere de Ileana Sturdza, Introducere și note de Mihai D. Sturdza, București, Humanitas, 2002.

* Czernin, Ottokar, *Destăinuriri. Cu două documente secrete: Raportul confidențial către Împăratul Austriei. Protocolul asupra tratatelor de la București*, București.

* Duca, I.G., *Memorii*, Vol. II, III, IV, Ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, Editura Helicon Timișoara, 1993.

* Drăghiceanu, Virgiliu N., *707 zile sub cultura pumnului german*, Ediție îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura SAECULUM Vizual, 2012.

* George, David Lloyd, *War Memories*, vol. IV, V, London, Ivor Nicholson and Watson.

- * Ionescu, Take, *Amintiri. Discursuri pentru România Mare*, București, Editura Pro, 2005; *Amintiri*, București, Socec., 1923.
- * Iorga, Nicolae, *Memorii, Insemnări zilnice (mai 1917 – martie 1920)*, vol. II, Editura Națională S. Ciornei.
- * Iordan, Iorgu, *Memorii*, Vol. I, București, Editura Eminescu, 1976.
- * Kennard, Dorothy, *A roumanian diary – 1915, 1916, 1917*, New York, 1918.
- * Maiorescu, Titu, *România și războiul mondial*, Volum editat de Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1999.
- * Marghiloman, Alexandru, *Note politice, 1897-1924*, vol. 1, II, III, IV, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927; vol. II, *România și Primul Rzboi Mondial (1914-1919), Războiul (1916-1917)*, Ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, 1994.
- * Mosolov, A. A., *Misiunea mea în România*, Prefață și adnotări de Marin C. Stănescu, București, Editura Silex, 1997.
- * Pelivan, Ioan, *Ion Inculeț și Conferința de Pace de la Paris, Amintiri, observații și scrisori*, Tipografia ziarului „Universul”.
- * Rosetti, Radu R., *Mărturisiri 1914-1919*, Ediție îngrijită de Maria Georgescu, București, Editura Modelism, 1997.
- * Sion, Vasile, *Patria mai presus de tot*, București, Tipografia „Cultura”, 1919.
- * Toncescu, Pascal, *Un an de pribegie, debembrie 1916-decembrie 1917*, Tipografia „Ijno-Rus” – Odessa, 1917.
- * Tzigara-Samurcaș, Alexandru, *Mărturisiri Si-li-te*, București, Convorbiri Literare, 1920.
- * Vopickca, Charles J., *Secretele Balcanilor*, Institutul European, Traducere, note și postfață de Andrei Alexandru Căpușan, 2012.

Publicistică și Antologii de texte:

- * Delavrancea, Barbu, *Opere*, Vol. VIII, București, Editura pentru Literatură, 1971.
- * Stere, Constantin, *Documente și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”*, București, Atelierele „Adevărul”, 1930.
- * Idem, *Documentări politice*, Museum, Fundația Culturală Română, Chișinău, 2002.
- * Idem, *Publicistică*, vol. III, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.

Scrieri de propagandă, studii din perioadă:

- * Beldiman, Alexandru, *România înșelată și jertfită. Scrisoarea adresată Domnului Prim-Ministru Ion I.C. Brătianu în ziua căderii Bucureștilor*, București, 1917.
- * Bogdan-Duică, G., *Diplomația și politica externă a României*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1921.
- * Brătianu, Vintilă, *Învățămintele, Politica externă și reformele liberale*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Flacăra”, 1914.
- * Idem, *Pacea de robire*, București, 1919.
- * Carp, Petre P., *România și războiul european*, București, Tipografia I. Dorneanu.
- * Cuza, A.C., *Idealul național și acțiunea d-lui C. Stere, Discurs rostit în ședința Adunării deputaților de la 8 martie 1921*, București, 1921.
- * Dobrogeanu-Gherea, *Război sau neutralitate*, București, Socec & Comp., 1914.
- * Ionescu, Take, *Pentru România Mare – discursuri din războiu (1915-1917)*, București, 1919.
- * Lui Alexandru Marghiloman, *Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări*, București, Cultura Națională, 1924.
- * Maiorescu, Titu, *Acțiunea diplomatică a României în cursul evenimentelor din Balcani*, București, Institutul de Arte Grafice „Speranța”, 1913.
- * Marghiloman, Alexandru, *Doctrina conservatoare și revizuirea Constituției, Discurs rostit în ședința Senatului de la 12 martie 1914*, București, Tipografia G.A. Lazareanu, 1914.
- * Marghiloman, Alexandru, *Doctrina conservatoare*, în *Doctrinile partidelor politice*, Institutul Social Român, 1922.
- * *Memoriu adresat domnilor profesori de la Iași de către studențimea universitară*, Iași, Tipografia Națională.
- * Petrescu, C., *După doi ani de război*, București, Tipografia și Stabilimentul de Arte Grafice „George Enescu”, 1915.
- * *Politica externă a României. Cuvântările rostite în discuția răspunsului la Mesaj în ședințele din 14, 15 și 18 decembrie 1915 ale Camerei Deputaților de d-nii P. P. Carp și C. Stere*, Iași, Editura revistei „Viața Românească”, 1915.
- * Rosetti, Radu, *Nici într-un chip cu Rusia*, București, Stab. de arte grafice „George Enescu”, 1914.
- * Idem, *Atitudinea României în războiul actual*, București, 1915.

* Stere, Constantin, *România și războiul actual*, Extras din „Viața Românească”, Iași, Editura revistei „Viața Românească”.

*Idem, *Marele Războiu și politica României*, Editura ziarului „Lumina”, București, 1918.

Presă:

* „Adevărul”, București, Anul XXVII, 1914; An XXVIII, 1915.

* „Acțiunea”, București, anul XIII, 1914; An XIV, 1915.

* „Curierul”, Anul XI, Iași, 1883

* „Democrația sau Puterea poporului”, An I, 1919.

* „Dimineța”, An XXVI, 1919.

* „Epoca”, An XXII, București, 1915.

* „Gazeta Bucureștilor”, anul I, 1917.

* „Gloria”, An I, 1915.

* „Iașul”, An. I, 1915; An III, 1918.

* „Îndreptarea”, An I, 1918.

* „Lumina”, anul I, 1917.

* „Minerva”, An VI, 1914.

* „Românul”, Anul XXVII, București, 21 august/2 septembrie 1883, p. 1.

* „Seara”, An IV, 1914.

* „Viitorul”, an IV, 1913.

Dezbateri parlamentare:

Dezbaterile Adunării Deputaților

* Sesiunea Ordinară 1909-1910;

* Sesiunea Ordinară 1913;

* Sesiunea Ordinară, 1914-1915;

* Sesiunea ordinară 1915-1916;

* Sesiunea extraordinară prelungită 1916-1917

* Sesiunea extraordinară 1918.

II. Instrumente de lucru:

* Bedecan, Mihaela, Birtz, Mircea, Culic, Monica-Gabriela, *Bibliografia istorică a României*, vol. XII, 2007-2008, Editura Academiei Române, București 2009, Cluj-Napoca, 2010; Edroiu, Nicolae (coord.), vol. XIII, 2009-2010, Editura Academiei Române, 2011.

III. Studii:

* Agrigoroaiei, Ion, *Alexanru Averescu – Mareșal al României*, în *Revista română*, nr. 2 (72)/2013

* Cazan, Gheorghe N., *Tratatul secret dintre România și Austro-Ungaria (1883)*, în *Revista Română de Studii Internaționale*, Anul VII, București, 1973.

* Ceobanu, Adrian-Bogdan, *Plenipotențiarul român în timpul Primului Război Mondial*, în *România și statele vecine la începutul Primului Război Mondial. Viziuni, percepții, interpretări*, volum editat de Flavius Solomon, Andrei Cușco, Mihai-Ștefan Ceașu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016.

* Florescu, Gheorghe I., „*Sacrificiul*” lui Marghiloman, în revista *Convorbiri literare*, mai 2005, Nr. 5.

* Florescu, Gh. I., *Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919*, în Anuarul Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, IX, 1972.

* Frunză, A., *Libertatea presei și democrația română*, în „*Viața Românească*”, Volumul XL, Anul XI, Iași, 1916.

* Gorun, Hadrian G., *Împrejurările reintrării României în Primul Război Mondial reflectate în documente inedite*, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale*, Nr. 4/2010.

* Popa, Micrea N., *Pe marginea unor documente germane din anii 1917-1918 referitoare la situația politică și „viitorul României”*, în „*Analele Universității București*”, Secțiunea Istorie, an XX, nr. 1-2, 1971.

* Popa, Vasile, Măță, Cezar, *O soluție controversată: armistițiul de la Focșani*, în *Cronica Vrancei*, II, 2001.

* Radu, Sorin, *Liberalii și problema reformei electorale în România (1866-1914)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, Nr. 6/I, 2002, Editura Universității „1 decembrie 1918”.

* Robu, Lucian, *Două lumi, două sisteme – alegerile parlamentare din 1914 și 1937*, în *Cultură politică și comportament electoral în România în perioada democrației parlamentare (1866-1937) – între specificul național și modele europene*, Volum de studii editat de Sorin Radu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006.

* Străjan, Ioan, *Cuvântări, discursuri și declarații din anul 1915, referitoare la împlinirea dezideratului „Întregirii Statului Național Român”*, în *Dacoromania*, Fundația „Alba Iulia 1918, pentru unitatea și integritatea României”, Nr. 8, Alba Iulia, 2001.

IV. Lucrări generale

* Bulei, Ion, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, Editura Politică, 1987.

* Idem, *Scurtă istoria a românilor*, București, Editura Meronia, 1996.

* Idem, *Românii în secolele XIX-XX. Europenizarea*, București, Litera Internațional, 2011.

* Cliveti, Gheorghe, *Liberalismul românesc – Eseu istoriografic*, Iași, Editura Fundației „Axis”, 1996.

* Goia, Vistian, *Destine parlamentare. De la Mihail Kogălniceanu la Nicolae Titulescu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004.

* Haneș, Vasile V., *Antologia oratorilor români*, București, Socec & Co., 1944.

* Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, Traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Humanitas, București, 1996.

* Mamina, Ion, Bulei, Ion, *Guverne și guvernanți 1866-1914*, București, Editura Silex, 1994.

* Popescu, Eufrosina, *Din istoria politică a României. Constituția din 1923*, București, Editura Politică, 1983.

* Radu, Sorin, Robu, Lucian, *Cultură politică și comportament electoral în România în perioada democrației parlamentare (1866-1937) – între specificul național și modelele europene*, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006.

* Radu, Sorin, Robu, Lucian, *Cultură politică și comportament electoral în România în perioada democrației parlamentare (1866-1937) – între specificul național și modelele europene*, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006.

* Nedelea, Marin, *Prim-miniștrii României, 1859-1918*, București, Editura Adevărul, 1994.

V. Lucrări Speciale

- * Aduge, Mihai, Danu, Eugenia, Popovschi, Vaeriu, *Mișcarea Națională din Basarabia, Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*, Chișinău, Civitas, 1998.
- * Atanasiu, Victor, Iordache, Anastasie, Iosa, Mircea, *România în Primul Război Mondial*, București, Editura Militară, 1979.
- * Bulei, Ion, *Arcul așteptării*, București, Editura „Eminescu”, 1981.
- * Boia, Lucian, „Germanofili” - *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Humanitas, 2009; Ediția a III-a, 2014.
- * Căpreanu, Ioan, *Eseul unei restituiri. Constantin Stere, Din istoria politică, culturală și ideologică A României la începutul secolului al XX-lea*, Iași, Editura Junimea, 1998.
- * Cipăianu, Gheorghe, *La răscruce (toamna anului 1917- primăvara anului 1918). Marea Britanie și încheierea de către România a unei păci separate*, Oradea, Editura Cogito, 1993,
- * Gorun, Hadrian G., *Relații politico-diplomatice și militare ale României cu Franța în Primul Război Mondial*, Cluj – Napoca, Argonaut, 2009, pp. 235-240.
- * Iordache, Anastasie, *Take Ionescu*, București, Editura Mica Valahie, 2001.
- * Iordan, Constantin, *Martha Bibescu în timpul ocupației germane la București*, Editura Anima, București, 2005.
- * Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol.I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- * Mamina, Ion, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 32-35.
- * Nastovici, Ema, *România și Puterile Centrale în anii 1914-1916*, Editura politică, București, 1979.
- * Polizu-Micșunești, Nicolae, *Nicolae Filipescu*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1937.
- * Preda, Dumitru, *România și Antanta, Avatarurile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916-1917*, Iași, Institutul European, 1998,.
- * Rădulescu-Zoner, Șerban, Marinescu, Beatrice, *Bucureștii în anii primului război mondial*, București, Editura Albatros, 1993.
- * Spector, Sherman David, *România la Conferința de Pace de la Paris*, Traducere de Sorin Pârvu, Iași, Institutul European, 1995.

* Stanomir, Ioan, *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga*, București, Editura Cartea Veche, 2008.

Cain, Daniel, *Un trimis al majestății sale, Nicolae Mișu*, București, Editura Anima, 2007.

* Tudorancea, Radu, *Ocupația germană în România în Primului Război Mondial*, Central and Eastern European Online Library.